Humanist

30-21
Tweewekelijkse uitgave van
het Humanistisch Verbond
Postbus 114, Utrecht
Tel. (030) 31 81 45
15 november 1975

Op 23 november wordt 's avonds een televisiefilm uitgezonden, die Paul van den Bos, Roel Bazen en regisseur Ton Aarden voor HIVOS maakten in Tanzania. Dit land in Oost-Afrika wordt door HIVOS gesteund met uw medewerking. Men kan leningen verstrekken (inlichtingen HIVOS, tel.: 070 - 88 22 65) maar ook thee afnemen. Er is een proefpakket thee samengesteld, bestaande uit 7 ons in 3 soorten. De prijs is ƒ 10,—, te voldoen op giro 131.500 t.n.v. HIVOS, Den Haag. In de televisie-film vertelt drs. Bob Waissfisz er meer over; ook hoe belangrijk het is dat dit ontwikkelingsland op deze manier wordt gesteund.
Op de foto: Cameraman Paul van den Bos en geluidsman Roel Bazen aan het werk in een thee-plantage.

In deze Humanist:

- Radio en Televisie: een bescheiden onderzoek hoe men onze uitzendingen waardeert. Bewerkt en beschreven door Th. Polet.
- Gijzelingen, humanistische overwegingen over de grenzen die daarbij gesteld moeten worden. Iets om nog lang over door te denken en te praten.
- Lezers schrijven: over euthanasie en over de leeftijd waarop men pensioen „verdient". En dan nog: het was dit jaar ook Monumentenjaar (zie pag. 8).

Suriname

Deze week wordt Suriname onafhankelijk. Dat zal niemand — gezien de overweldigende belangstelling die t.v., radio en pers plotseling voor dit land tonen — zijn ontgaan.
Die belangstelling heeft iets navrants. Sensasie, noemen ze het daar. Want wat wist de doorsnee Nederlander eigenlijk van dit verre rijksdeel dat ruim 300 jaar onder nederlands bewind stond? Navrant is het dan om te ervaren dat men daar — ik was er 14 dagen voor h.v., hivos en sticusa — wèl erg veel over Nederland weet. En dat beperkt zich dan niet tot het leren van plaatsnamen als Appelscha en Purmerend. Tot in de verste uithoeken spreekt men jouw taal: een vreemde gewaarwording, die te denken geeft.
Moet overheersing van het ene land door het andere dan altijd gepaard gaan met eenrichtingverkeer wat cultuur betreft? Het doet denken aan een ouderwetse, autoritaire opvoeding.
In Paramaribo heerste een opgewonden sfeer, een feestroes zoals bij de voorbereidingen voor een verjaardagsfeest. Zal alles op tijd klaar zijn? Zal iedereen het wel naar zijn zin hebben en kunnen meedoen aan het feest? Het lange tijd onder de duim gehouden kind heeft een beslissing genomen: het wil op eigen benen staan. Hoe en wat de gevolgen daarvan ook zijn, het nemen van die beslissing geeft een gevoel van zelfvertrouwen en strijdbaarheid die al te lang werden gemist. Er wordt veel gepraat over gemeenschappelijkheid, over het surinaamse van een bevolking waar zoveel etnische (of raciale) groepen in vertegenwoordigd zijn.
Waar dit rijke, maar verwaarloosde land naar toe gaat, is nog een open vraag. Het woord „opbouw" is niet van de lucht en er zijn zeer veel idealistische mensen die zich nu al overbelast inzetten voor een betere toekomst.
Toch gaat het dan vooral om een toekomst-op-korte termijn waaraan nog nauwelijks een filosofie ten grondslag ligt. Kiezen, uitstekend, maar de vraag voor wàt je nu eigenlijk kiest is veel moeilijker, zoals we ook in Portugal kunnen zien.
Met de bekende surinaamse advocaat Lim-A-Po had ik daarover een gesprek. In feite, zegt hij, kan Suriname twee kanten uit. Kiezen voor de „winner-takes-all"-filosofie, die uit het westen komt en die hier al heeft postgevat of voor de meer oosterse filosofie „take a little, give a little" die ook voorkomt in de surinaamse samenleving. Simpel vertaald: in het ene geval geldt het recht van de sterkste, in het andere geval is er geen sprake van strijd, maar worden problemen intensief uitgepraat.
Over welke kant het in Suriname uitgaat, was hij niet optimistisch.
Dat is dan iets dat de „nederlandse cultuur" — naast de taal — er óók gebracht heeft. De toekomst zal leren welke gevolgen het eenrichtingsverkeer heeft gehad.

j.m.

Hoofdbestuur

Op de vergadering van 16 oktober van het hoofdbestuur waren er vele aktualiteiten. Dat zijn kleine zaken, en soms ook plotseling opdoemende grote, die onmiddellijke aandacht vereisen. Meestal vermeld ik ze hier niet, en ik zal er ook nu niet ver op in gaan. Maar het is misschien goed eens te vermelden, dat zulke aktualiteiten wel een uur in beslag kunnen nemen en soms ook langer, zoals nu het geval was.
Er moesten wat hoofdbestuursleden afgevaardigd worden naar congresserende of jubilerende relaties en er moest een komend ontslag gesignaleerd worden.
Voorts was er een erfenis te melden, die het basisfonds weer wat kan gaan versterken. Dit basisfonds doet moeite om eens te worden wat z'n eerste naam was, namelijk Tienmiljoenfonds; maar het is nog heel ver van z'n eerste miljoen af. Onze tekorten zijn steeds zodanig dat een reserve, waarvan alleen de rente jaarlijks gebruikt wordt, alsmaar niet gevormd kan worden. Dat doet de inflatie in hoofdzaak, maar we leven nog.
Ook werd bij aktualiteiten vermeld dat er een verkeerde brief aan de Eerste Kamer over de Zondagswet werd afgedrukt in een vorige Humanist. Het was het concept in plaats van de aanzienlijk andere eindversie. Zoiets leidt dan weer tot de nuttige opwekking om overal „concept" op te zetten dat geen eindversie is van iets dat naar buiten gebracht zou moeten worden.

Zo goed als er grote brokken voor kunnen komen onder het strooigoed van de aktualiteiten, zo kunnen er ook hamerstukken voorkomen temidden van geagendeerde punten. Benoemingen zijn meestal zo voorbereid dat ze hamerstuk kunnen zijn, hoe belangrijk ze op zichzelf ook zijn. Vandaar natuurlijk ook die voorbereiding.
Voordrachten voor geestelijk raadsman bij de strijdkrachten waren er nog niet, maar wel was er een voor het pas geopende Eduard Douwes Dekker huis te Amsterdam. Hier werd de heer J. H. Jansen benoemd.
Verder werden er nota's behandeld over z.g. inhoudelijke onderwerpen. Dat zijn punten waarbij er humanisme als zodanig aan de orde komt. Uit het humanistisch perspectief werd het punt Verdraagzaamheid nader bekeken aan de hand van een notitie van Goldstein. Naar aanleiding van de opmerkingen komt er een tweede versie van.
Al wel een tweede versie was er van de nota over Gijzelingen van de hand van Spigt. Het is een goed stuk geworden, waar nog slechts enkele opmerkingen van secundaire aard over te maken waren. Gijzeling als manier om iets af te dwingen is in beginsel altijd af te wijzen, behalve misschien in enkele uitzonderingsgevallen, zoals wanneer de gegijzelde ook de toebrenger is van onaanvaardbaar leed en men hem wil dwingen dit op te geven. De tyran bijvoorbeeld. Maar zoiets is een extreem geval. Het meer gewone patroon is dat er via het leed van toevallige mensen iets wordt afgedwongen van een direct voor de gijzelaar onbereikbare tegenpartij, terwijl er geen enkele garantie bestaat dat het afgedwongene niet van verwerpelijke aard zou zijn (en het meermalen helaas ook is).

(advertentie)

Het Humanistisch Verbond
heeft een vrijwilligerskorps voor humanistisch raadswerk voor enkelingen en groepen. Het Verbond zoekt

een landelijk medewerker(ster)

voor de begeleiding van de plaatselijke geestelijke verzorging

Taak: Presentatie van het werk, organisatie van de selektie, de training en de begeleiding van de vrijwilligers in het land bij groepswerk en individueel raadswerk en daarin zelf ook een inhoudelijke bijdrage leveren.

Vereisten: Humanistische overtuiging en (bereidheid tot) lidmaatschap Humanistisch Verbond, (bereidheid tot het behalen van) diploma Humanistisch Opleidings Instituut.
Opleidingsniveau: Hogere beroepsopleiding.

Kwaliteiten: Vermogen tot samenwerking met aanwezige beroepskrachten en besturen. Bij voorkeur ervaring op het gebied van het welzijnswerk. Bekwaamheid in het begeleiden van vrijwilligers. Goed organisatievermogen.
Bereidheid tot psychologisch onderzoek. Salaris naar bekwaamheid, ervaring en opleiding.

Sollicitaties: Te richten aan direkteur Humanistisch Verbond, postbus 114 te Utrecht.

Het bankstel

Zelden heb ik zo van een tentoonstelling genoten als van die van de Amsterdamse School, ongeveer een maand geleden in het Amsterdamse Stedelijk Museum. Ik was er met twee tantes van me, die ergens in het oosten des lands in een veel te groot huis een stille heimwee naar Amsterdam koesteren. Als ze bij ons logeren stellen we altijd een soort feestprogramma samen en daar viel deze keer de Amsterdamse School onder.
Dit is een manier van huizen bouwen en inrichten uit de twintiger en dertiger jaren, die zowel hun generatie als de onze zo geweldig goed gekend heeft.
Het waren onder andere de arbeiderswoningen, zoals die nog te zien zijn in de P. L. Takstraat in Amsterdam Zuid, met de gegolfde gevels, met veel beeldhouwwerk, torentjes en uitbouwsels, met vooral ook de ramen, die in een heleboel kleine ruitjes onderverdeeld waren. Dat had een doel, die kleine ruitjes. Ook de hoge vensterbanken. De arbeider moest namelijk niet te veel naar buiten kijken, hij moest zich concentreren op wat er in huis gebeurde, of z'n gezin. Dat de arbeidersvrouw zich een ongeluk lapte aan al die kleine stukjes glas, dat was typisch iets van die tijd om daar niet bij stil te staan. Mijn tantes en ik rolden van de ene nostalgie in de andere. Oude smeedijzeren klokken waren er en lampen, niet te geloven, zo bewerkelijk. En dan het behang uit die tijd. Heel donker en druk. Dat hadden wij vroeger thuis ook, donkerpaars met gouden werkjes. Tranen met tuiten heb ik gehuild, toen mijn vader en moeder nieuw, licht behang namen.
Voorzichtig streken we over de pluche tafelkleden. Een jaar of zeven geleden waren die dingen voor onze kinderen het absolute einde. Daar maakten ze poncho's van. Gat erin in 't midden, hoofd erdoor, mooi waren ze.
Op de tentoonstelling waren ook complete kamers ingericht uit die tijd. Massale bankstellen waren het, heel donker, die met geen mogelijkheid van hun plaats te sjorren waren. Voor één zo'n kamer stonden we wat giechelig te kijken. Er zaten enorme houten glijers onder de bank en de stoelen. Een klas met schoolkinderen keek er ook al ongelovig naar. „Een paard ervoor en je hebt een prachtslee," zei m'n tante. Een suppoost luisterde heel misprijzend naar ons.
„Vindt u al dat moderne gedoe soms zo mooi?" vroeg hij. Nee, dat moesten we bedremmeld toegeven, maar dit, zouden we toch voor geen prijs in huis willen hebben. „Ik wel," zei hij. „Ze mogen het zò bij me thuis neerzetten." „Daar zal uw vrouw blij mee zijn," zei ik, „die dingen zijn niet te tillen en je kan ze niet onderhouden ook". „Hoeft toch ook niet," vond hij, „we hebben toch allemaal een stofzuiger en wandelt u soms iedere dag met uw stoelen door 't huis?"
Nou, nee, dat niet. „En kijk nou eens naar die bank," ging hij enthousiast verder. „U zegt nou, dat-ie ongemakkelijk zit, hè, maar u moest d'r voor de aardigheid eens op gaan liggen, mevrouw, ik zweer u, u bent in tijd van ja en nee vertrokken! Daar slàáp je op, mevrouw, daar kan geen dokter met z'n slaappillen tegenop!"
We hebben 't maar niet geprobeerd. Stel je voor, hij had gelijk!

Ans Spigt

Overwegingen inzake gijzeling

door P. Spigt

De **opluchting** die na een onbloedig afgelopen gijzeling wordt gevoeld vormt een natuurlijke reactie. Indien de levens van de gegijzelden zijn geruild voor de inwilliging van eisen van de gijzelaars is er echter méér gebeurd dan „een redding van mensen in acuut levensgevaar". Er is in de eerste plaats tenminste een beduidende hoeveelheid **leed** toegebracht aan mensen die niet specifiek iets hebben misdaan waardoor zij voor zulk een bejegening in aanmerking kwamen. Vervolgens: van de hoogste instanties van onze rechtsstaat uit is deze ongefundeerde leedtoediening niet alleen niet afgeweerd en bestraft, maar er is **profijt** verschaft aan daders die, in vrijheid gelaten, zo spoedig mogelijk hun wandaad kunnen herhalen.
Tenslotte levert een voor de gijzelaars voordelig akkoord met de overheid steun aan een **misdadige methodiek tot dwingelandij.**

Er worden wel twee argumenten aangevoerd, die het toegeeflijk akkorderen met gijzelaars pogen te rechtvaardigen.
Het **pragmatische argument:** dat er dan toch maar mensenlevens zijn gespaard, blijkt bij nader inzien een opportunistisch argument te zijn, doordat genegeerd wordt dat na een „opgeloste" gijzeling onder vrijdom van de daders, terstond anderen in gevaar verkeren en wel in toenemende mate omdat de akkoorden de methode van gijzelen **aanmoedigen** en er geen enkele garantie is dat er niet iets „mis" zal gaan.
Het **subjectivistische argument:** dat men zich geheel moet vereenzelvigen met het lot van de gegijzelden en hun verwanten, zeggende dat het gemakkelijk is te oordelen indien geen familie of verwanten betrokken zijn, is van dezelfde natuurlijkheid als de opluchting over de „goede" afloop, maar daardoor ook even beperkt en bovendien — door de schijn van een theorie te zijn — buitengewoon gevaarlijk.
De voorwaarde voor het tot stand komen van zuivere oordelen in het algemeen en van rechts-oordelen in het bijzonder, is: weloverwogen objectiviteit, de inspanning met name om afstand te nemen van emoties en vóóroordelen.
Aanvaarding van emotionele betrokkenheid als uitgangspunt en als toetssteen voor het oordeel miskent fataal het wezen van het oordelen: onderscheiden, dat is afstand nemen teneinde terzake dienende factoren te overzien.

Er is anderzijds een argumentatie die een **rechtvaardiging van de gijzelaar** tracht te funderen met verwijzing naar de sociaal-economische omstandigheden van waaruit het middel van de gijzeling wordt gehanteerd. De term die daarbij wordt ingevoerd luidt: **structureel geweld.**
De gijzelaar zou met zijn gewelddaad van de gijzeling reageren op „geweld" dat hem werd aangedaan: onderdrukking, onvrijheid, ontheemding, armoede — gekarakteriseerd als structureel geweld: vormen van onrecht voortvloeiende uit de structuur van de samenleving.
De gijzeling zou dan eigenlijk een daad van zelfverdediging zijn van onderdrukten in een overmachtssituatie tegen passieve of actieve medeplichtigen aan onderdrukking.
De sociale gerechtigheid is een onvoltooide zaak in de wereld, maar de term „structureel geweld" is misleidend, suggereert brede opzettelijkheid en voert door de manipulatie met het begrip geweld — waar willekeurig gegijzelden in het geding zijn — een collectieve verantwoordelijkheid in, die elke wezenlijke rechtsgedachte ondergraaft. Zoals Hannah Arendt zegt: „Zodra iedereen schuldig wordt verklaard, is niemand meer schuldig te achten".
Nochtans mag de afwijzing van het gebruik van de term „structureel geweld" als poging tot rechtvaardiging van dodelijk geweld of dreiging daarmee bij gijzeling, ons niet doen voorbijzien aan situaties waarin een terroristisch regiem de onderdrukten in uiterste wanhoop kan drijven tot geweld en chantage op het leven tegen de tiran of zijn trawanten.
Dodelijk geweld en ook de gijzeling van politieke tegenstanders in een sfeer van onderdrukking, onrecht en terreur kan een uiterst middel zijn van zelfverdediging. Aan de zedelijke rechtvaardiging van zulk een beroep op overmacht kan men zich echter dan niet onttrekken door alleen maar te verwijzen naar de situatie van onrecht en terreur.

Humanisten verwerpen de gijzeling — op grond van hun diepste zedelijke besef — als een **misdaad van de ergste soort.**
De karakteristiek: „misdaad van de ergste soort" is gebaseerd op het klassieke zedelijke vonnis: het behandelen van een mens als middel slechts en niet als doel, in dit geval niet alleen het gebruiken — uitbuiten — van menselijke arbeid, het manipuleren van een mens in een politieke machtsstrijd, maar het moedwillig inzetten van menselijk leven zonder meer, speculerend op het mededogen van anderen. De stelling is dan ook onontkoombaar, dat het wijken voor deze afpersing op het leven in de strikte zin van het woord, **onaanvaardbaar** is: dat géén ruilakkoord — waarin begrepen de vrijheid van de daders — waarbij de waardigheid van de menselijke persoonlijkheid is vernederd tot materiële ruilwaarde, kan worden geaccepteerd.
Maar op dit moment doen zich twee kwesties voor die niet gepasseerd kunnen worden: het probleem van het toepassen van geweld door de overheid en het probleem van de onderhandeling.

Geweld en dwang uitgeoefend als uiterste middelen van het gezag vinden hun fundering als recht van de macht in zoverre deze de macht van het recht blijkt te zijn, doordat niet het **feit** maar de **inhoud** van die macht als legitimatie wordt aangevoerd en bovendien die inhoud voortdurend ter discussie en ter herziening openstaat. Maar als handhaving van de rechtsovertuiging noopt tot uiterste middelen van dwang en geweld tegenover de gijzelaars, waarin is dan de rechtsgrond gelegen voor het eventueel onvermijdelijk verwonden of doden van gegijzelden? Nadert hier de positie van de rechtshandhaver niet in aanzienlijke mate die van de gijzelaar, die wij verwijten menselijke individuen als middel en niet als doel te gebruiken? Dit is het standpunt van hen die ieder risico van bloedvergieten van onschuldigen afwijzen. Het verschil komt aan het licht in de doelstelling. De gerechtigheid is een essentiële voorwaarde van menselijk leven, dat in het beleven van waarden het animale stadium van bestaan heeft overstegen. „Als de gerechtigheid niet meer bestaat dan heeft het leven geen zin meer" (Kant).
De idee der gerechtigheid duidt een complex van menselijke idealen aan, waarin gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid, verbondenheid en vrijheid beleefd worden als waarden zonder welke de mens van angst en vernedering wil sterven om niet terug te vallen in de bestaanswijze van het oerwoud. Voor de mens die in het beleven van zedelijke waarden zijn existentie bewust is, is het biologisch leven niet het hoogste goed. In de strijd voor de gerechtigheid wordt in de individuele mens — die eventueel, onvermijdelijk als slachtoffer valt — de **mensheid** gediend.

Deze gedachtengang brengt ons direct naar het tweede probleem.
De straffe rechtsuitoefening, zo nodig met middelen van dwang en geweld, ten aanzien waarvan hiervóór de rechtvaardiging is gepoogd te leveren, zou twijfel kunnen verwekken omtrent de toelaatbaarheid van **„omzichtig beleid"** en **„akkorderen"** met de gijzelaars. Dit is het standpunt van „niet praten maar doen".
Een cultuur, die zoals gezegd in het beleven van zedelijke waarden zich haar ware existentie bewust is, kan moreel niet veronachtzamen dat zij met inzicht, kennis en vaardigheid een bepaald stadium van mogelijkheden heeft bereikt, ook mogelijkheden van overreding.
Het inzicht in en het begrip voor de motivatie van hen die onder de druk van sociaal-economische en politieke omstandigheden tot misdadig geweld komen noopt tot de grootst mogelijke behoedzaamheid en het uiterste geduld in de behandeling van een dreigende ramp. Daarbij is het zedelijk niet aanvaardbaar de moderne verfijnde technieken van gesprek en overreding — ten bate van het recht — terzijde te schuiven in een ongerechtvaardigde haast om misdadigers uit te schakelen.

Maar er is een **grens** te stellen. Die grens ligt daar waar misdadigers in vrijheid zouden ontkomen, geneigd tot herhaling. Aan die grens mag de overheid — op grond van bovenstaande overwegingen — offers vergen.
Rechtsgenoten — in het bijzonder organisaties ener levensovertuiging, als het Humanistisch Verbond — behoren bij gelegenheid de overheid ondubbelzinnig kenbaar te maken dat zij de bevoegdheid van die overheid tot een eventueel radicale rechtsuitoefening onder gebruik van dwang en geweld op zedelijke gronden ondersteunen.

Hoe worden onze radio- en tv-uitzendingen gewaardeerd?

Uitkomsten van een bescheiden onderzoek door Th. Polet

„De TV-uitzendingen worden door 1/3 van de mensen positief beoordeeld. De anderen zien de uitzendingen nooit of vonden ze te laat. De radio op zondagmorgen wordt zeer waarderend beoordeeld, 2/3 positief . . .”
(Uit het jaarsverslag Hengelo 1974)

Iedereen die iets presteert, wil af en toe graag weten of haar of zijn inspanning gewaardeerd wordt. We mogen dan wel steeds luider roepen, dat we niet in een prestatiemaatschappij willen leven, af en toe wil je toch horen: „dat was een goed stuk werk”. Er zijn echter tal van werkzaamheden, waarbij het vrijwel onmogelijk is om te weten te komen, of ze op prijs gesteld worden. Men wordt er voor betaald en dat is dan dat. Maar creatief werk, en dat is ook het maken van radio- en televisie-programma's, vraagt meer dan geldelijke beloning. De makers willen weten of datgene wat men wilde zeggen bij de luisteraar of kijker is overgekomen, misschien zelfs een proces op gang heeft gezet. Men werkt voor een groot publiek, waarvan men vrijwel niets weet. Ook bij het onderzoek naar wie er kijkt en luistert, en op welke manier, blijven veel vragen open.

Waarmee gezegd wil worden, dat er nog geen systeem bestaat om exact na te gaan wie met aandacht een programma beluistert of bekijkt. En dat zelfs niet alle leden van het Verbond zich geroepen voelen om onze eigen uitzendingen enige aandacht te schenken, blijkt al uit het citaat van het jaarverslag, waarmee we dit artikel begonnen.

Wat wilden we eigenlijk?

„We” zijn de leden van de radio- en televisie-commissie, die de programmamakers bijstaat en waarvan enkele leden het hoofdbestuur vertegenwoordigen. De commissie is aan het hoofdbestuur verantwoording schuldig voor haar beleid en bespreekt elke maand de plannen en de uitgezonden programma's met de hoofden van dienst. Ze schrijft niet aan de makers voor, hoe ze een uitzending in details moeten maken, geeft echter wel aan wat ze graag qua inhoud zou zien. Maar de makers, die geacht worden het vak te kennen, hebben een grote vrijheid en dat moet ook, omdat ze creatief bezig zijn. Wel wordt aangegeven dat bij voorbeeld de maart-actie van het Steunfonds niet op een andere tijd kan worden uitgezonden en dat het niet alleen de bedoeling is mooie plaatjes te maken, maar de kijkers enz. te bewegen geld en dan liefst veel, over te maken. En dat is één van de weinige effecten die gedeeltelijk meetbaar zijn.

In elk geval wilde de commissie wel eens weten, wat kijkers en luisteraars van onze programma's dachten. Toen we alleen de radio nog hadden, werd als maatstaf aangehouden het aantal navragen van „Het Woord van de Week” waarin de toespraken werden opgenomen. Helaas moesten we uit bezuinigingsoverwegingen dat blaadje opheffen en we hebben sedertdien alleen maar enig houvast aan binnenkomende brieven, verzoeken om nadere inlichtingen en eventuele reacties over de kwaliteit en „hoe het eigenlijk zou moeten”. Het zou natuurlijk prettig geweest zijn, als we een gespecialiseerd bedrijf opdracht hadden kunnen geven een onderzoek in te stellen. Dat had ook kunnen gebeuren aan een werkgroep van een universiteit of aan iemand die een doctoraal-scriptie wilde schrijven. Maar in beide gevallen had dat veel meer geld gekost dan we ons konden veroorloven. Daarom besloot de commissie enkele leden te verzoeken maar eens een plan te maken en te kijken of dit uitvoerbaar was. Dat is gebeurd, waarbij natuurlijk aan vakmensen op dit gebied, in het bijzonder van de afdeling Luister- en Kijkonderzoek van de NOS, om raad werd gevraagd. Er kwam een voorstel dat berustte op de gedachte aan enkele leden in gemeenschappen te vragen mensen er toe te brengen gedurende enige maanden vragenlijsten in te vullen. Uitdrukkelijk werd verzocht dat niet tot onze eigen leden te beperken, maar ook anderen er bij te betrekken. Gedacht werd ook aan groepjes, die zo af en toe eens een televisie-programma of radio-uitzending onder de loep zouden nemen en hun opmerkingen zouden inzenden.

Een tegenvaller

Het lukte niet om voldoende medewerking te krijgen, ook niet na een telefonische oproep, enkele brieven en een tweetal stukjes in dit blad. Uit enkele cijfers, die we aanstonds zullen opsommen, blijkt dat wel. Wat de oorzaak is geweest weten we (nog) niet. Er werd in volstrekt onvoldoende mate meegewerkt. Dat is jammer, niet alleen omdat slechts bij grote aantallen conclusies getrokken kunnen worden, maar ook omdat velen de gelegenheid om hun mening nu eens te zeggen, niet hebben benut. Als we het ooit nog eens proberen, zullen we eerst moeten weten of men ons wil helpen.
Van de op congressen, gewest-bijeenkomsten en in de gemeenschappen dikwijls gehoorde kritiek kwam in de uitkomsten van het onderzoek niet veel voor de dag. Integendeel, de meeste deelnemers aan de enquête waren in het algemeen niet ontevreden. Maar de overgrote meerderheid van onze leden zweeg. Omdat ze het wel goed vonden? Of kon het ze niets schelen? Dat waren onder meer de dingen die we graag hadden willen weten, en waarover we nu in onwetendheid verkeren.

Wat vroeger we en wie gaven antwoord?

Eerst maar de radio, want we hadden voor beide media aparte vragenlijsten gemaakt. Er werden 21 vragen gesteld, die elk weer in subvragen onderverdeeld waren. Van de uitgezonden formulieren werden er 119 terug ontvangen, waarvan 6 onbruikbaar waren. Verder ontvingen we enkele brieven, die de hele zaak in één keer probeerden samen te vatten.
Met de eerste vraag poogden we te weten te komen, of men nog wist waarover de laatste uitzending, die men gehoord had, ging. We kregen de datum en het aantal mensen, dat over één programma een antwoord inzond. De aantallen liepen zeer uiteen, een topscore was de uitzending op 27 januari '74 over sterilisatie (10) en hetzelfde aantal op 10 maart, toen Bonger voor het Steunfonds sprak. Hoewel het onze bedoeling was, dat men meerdere malen luisterde en zijn mening gaf, lieten de meeste deelnemers het bij één keer. Begonnen in november '73 was de animo half mei '74 verdwenen, met een nakomertje in november en december.
Opvallend was, dat de vraag, of men van mening was, dat er **terecht** over het betreffende onderwerp gepraat werd, door de overgrote meerderheid (85 pct.) met „ja” werd beantwoord. Verschil in stijl met vroeger (een kwartier op vrijdagmiddag) had men opgemerkt (30), geen verschil 26 en maar liefst 63 hadden daarover geen mening.
Dat was een opmerkelijke zaak voor de programma-makers, die wel degelijk een andere aanpak hadden gekozen, hetgeen dus onvoldoende was overgekomen.
Over de wijze waarop het onderwerp gebracht werd was ongeveer 2/3 deel tevreden, maar de rest niet. Een belangrijk gegeven, al kan men het natuurlijk niet iedereen naar de zin maken.
Verrassend was ook, dat het overgrote deel van de luisteraars vond dat ze weinig of niets nieuws te horen kregen, hetgeen zeker een nader onderzoek zou wettigen.

Men was ook van mening dat er bepaald niet te veel werd aangeroerd, 81 inzenders vonden het net voldoende, terwijl 34 best iets meer over het onderwerp hadden willen horen.

Een hoog cijfer

We houden ons hier niet met alle antwoorden bezig, dat zou te veel ruimte kosten. Van belang is echter te weten, dat bij de waardering een gemiddeld cijfer van 7,2 werd gegeven, hetgeen in vergelijking met andersoortige uitzendingen hoog is en ook hoger dan uit de onderzoekingen van de NOS over onze programma's naar voren komt. Er werd ook gevraagd naar de stemmen van degenen, die regelmatig te horen waren. De meningen liepen hierover nogal uiteen. Grappig was wel, dat de muziekkeuze vrij positief werd beoordeeld en dat dit eveneens het geval was met de toen in gebruik zijnde „tune” of herkenningsmelodie. Zo om ons heen hebben

we daarover nogal wat afkeuring en afschuw gehoord, maar de antwoorden waren verdeeld. Een goeie mop was, dat iemand daarover antwoordde „Dat is nog niet tot me doorgedrongen!", terwijl de klacht was, dat de rillingen over je rug liepen.

Men bleek — voorzover men niet alleen was — toch wel over het gehoorde te hebben nagepraat. Van het vormen van „luistergroepen", waarom gevraagd was, is niet veel terecht gekomen. De grootste groep bestond uit 4 mensen plus enkele echtparen. Op de vraag of men naar aanleiding van 't gehoorde wel eens tot enige activiteit bewogen werd, bleek dit wel het geval te zijn. Men praatte met anderen erover na, dacht er nog eens aan, vroeg in enkele gevallen de tekst op, schreef een brief, maakte geld over (Steunfonds) en 7 werden zelfs lid.

De luisteraars

Onze laatste vraag was zeer uitgebreid. We wilden een heleboel weten over de mensen die hun vragenlijst inzonden. Daarbij werden niet alle vragen beantwoord. We kregen van 26 vrouwen en 25 mannen te horen hoe oud ze waren, waarbij bleek dat 2/3 deel ouder was dan 50 jaar. Er waren echter ook deelnemers tussen de 20 en 30. Wat de beroepen betreft: de vrouwen waren of huisvrouw of meestal in een verzorgend beroep werkzaam; bij de mannen variëerde het beroep van chef-patissier tot verkeersvlieger. Wat men met de naam „arbeiders" pleegt aan te duiden, ontbrak. Velen waren gepensioneerd en bij de opleiding overheerste het middelbaar- en beroepsonderwijs. Toch waren er ook zes vrouwen die uitsluitend lager onderwijs hadden gevolgd. De meerderheid was lid van het Verbond en ook van een omroepvereniging. Hierbij ging de voorkeur uit naar VARA en VPRO of samen, hetgeen toch wel opmerkelijk is. Een enkeling was lid van de AVRO en één was lid van de NCRV (geen lid van het H.V.).

Het oordeel over de televisie

Aangezien hierbij de vragen gedeeltelijk gelijk waren aan die bij de radio, behoeven we niet zo uitvoerig te zijn. Er werden minder formulieren ingezonden (80), waarvan 6 onbruikbaar. Over dit onderwerp was er bovendien een uitgebreide brief van een groep ouderen in Rotterdam, die er een middag met elkaar over gepraat hadden en redelijk tevreden waren. Ook hier werd vanaf eind november '73 tot mei '74 regelmatig gerapporteerd, met weer een opleving aan het eind van dat jaar. Bovendien was aan de hand van enkele gegevens na te gaan, dat in meerderheid het dezelfde mensen waren die meededen als bij de radio. De **waardering,** in cijfers uitgedrukt lag merkwaardigerwijze vrijwel gelijk met de uitkomst van het wekelijkse onderzoek van de NOS (aan welk onderzoek 1500 mensen deelnemen, vanaf 12 jaar, die geacht worden de gemiddelde kijker te vertegenwoordigen). In ons onderzoek was het 6,1, bij de NOS 6,2. Voor een programma, dat in de categorie „zware informatie" thuis hoort, is dit niet slecht.
Ook hier was men van mening, dat de keuze van de onderwerpen goed was. Ook vond men dat er wel een boodschap of humanistische strekking inzat, althans driekwart van de antwoorden luidde bevestigend. Over de aard van de onderwerpen liepen de meningen zeer uiteen; hetgeen vermoedelijk ook een gevolg was van het feit dat de vraagstelling enigszins onduidelijk was. De helft meende dat de zaak die ter sprake kwam duidelijk werd uiteengezet, de rest vond het matig of slecht. Ook hier weer het opvallende verschijnsel, dat voor de meesten het onderwerp weinig nieuws bevatte, men is dus blijkbaar goed geïnformeerd. Meer dan de helft vond niet, dat er te veel aan de orde kwam, maar een kwart had graag iets meer gezien. De presentatie werd vooral gedurende de laatste uitzendingen als voortreffelijk beoordeeld, hoewel er toch ook nogal eens te weinig betrokkenheid bij het werk van het Verbond werd geconstateerd. Als men met anderen keek en er kwam commentaar waren de meningen verdeeld, een minderheid vond de uitzendingen slecht, de rest goed of stond er onverschillig tegenover.

Te laat?

Een heet hangijzer is altijd de tijd van uitzending. Velen vinden het te laat, of zouden liever aan een andere dag of avond de voorkeur geven. Hoewel wij als kleine zendgemachtigde er niets aan kunnen doen, omdat de omroeporganisaties voorrang en vaste dagen hebben, waarbij men tevens alle zendtijd zonder onderbreking gebruikt, vroegen we toch of men op dit gebied wensen had. Daarbij bleek de meerderheid de zondag te verkiezen, maar dan zo tussen 19.00 en 22.00 uur. In dit geval gaf meer dan de helft geen antwoord, vermoedelijk omdat men wist dat er toch niets aan te doen was. Bovendien worden de kleine zendgemachtigden in de tijd van de NOS geplaatst, dus op zondag op een laat uur.
Van belang is, en dat is op te maken uit de kijkdichtheid, of het programma dat vóór ons zit, behoorlijk wordt bekeken. Daar profiteren wij dan ook van. Dat zullen wel niet de mensen zijn, die hun toestel aanzettten om ons programma te zien, maar die het laten aanstaan en ons en passant meenemen in afwachting van het journaal. Zo waren de kijkcijfers altijd belangrijk hoger als een goed bekeken programma als „Sonja's avond" aan het onze vooraf ging.
De laatste vragen hadden weer betrekking op leeftijd, al of niet lid van het Verbond en omroeporganisatie, beroep, opleiding en hierbij kan verwezen worden naar de antwoorden t.a.v. de radio. We merkten immers al op dat luisteraars en kijkers, die aan de enquête meededen over het algemeen dezelfde personen waren.

Wat hebben we er aan?

Minder, dan we hoopten. Als datgene gebeurd was, waarop we gemikt hadden, namelijk groter deelname, groepsgesprekken, het er bij betrekken van niet-leden, zouden we een duidelijker beeld hebben gekregen. Toch hebben we er een heleboel van geleerd. In de eerste plaats komt er uit dit bescheiden onderzoek toch wel naar voren, dat men vrij waarderend over de uitzendingen denkt. De programmamakers en leidinggevende functionarissen kunnen vooral hun voordeel doen met de opmerkingen, die de deelnemers nog, buiten de vragen om, gemaakt hebben. Er waren soms zeer amusante bij, enkelen gaven een goede tip, maar helaas zijn de meeste wensen die geuit werden om technische of financiële redenen niet uitvoerbaar. Duidelijk is echter ook, dat men over het algemeen niet weet hoe ons omroepbestel in elkaar zit. Dat is geen schande, dat is met de meeste Nederlanders het geval. Laat men ook nog eens bedenken dat we maar $7^1/_2$ minuut televisiezendtijd per week hebben en de Kroon ons verzoek om uitbreiding enkele weken geleden heeft afgewezen. Dat betekent in de praktijk om de twee weken een kort programma van 20 minuten en dan nog maar gedurende 9 maanden, omdat er wel een van 30 minuten doorheen loopt. De radio is wat gunstiger, doordat we nu elke week aaneengesloten een half uur hebben. Sommigen, vooral oudere leden hebben nog eens gepleit voor de radio „oude stijl", dat wil zeggen een toespraak van één onzer prominenten. Als men veel luistert zal men bemerken dat die figuren, voorzover ze dat tenminste nog willen, regelmatig aan bod komen, alleen in een andere, meer moderne wijze van programma-opbouw. Willen we jongeren interesseren, dan zullen we toch telkens moeten proberen die vormen te vinden die hen aanspreken. Ook dat vinden we in de enquête terug.
Vandaar dat onze medewerkers merendeels jongeren zijn.

En tenslotte . . .
Een woord van dank aan allen die hebben meegewerkt. Zij kunnen er niets aan doen dat het er niet meer zijn geweest, waardoor het onderzoek belangrijk aan betekenis gewonnen zou hebben. We moeten het nog eens overdoen, daarbij gebruik makend van de opgedane ervaringen en van de wensen, kritische opmerkingen en ook bemoedigende woorden die we van de deelnemers hebben gekregen.

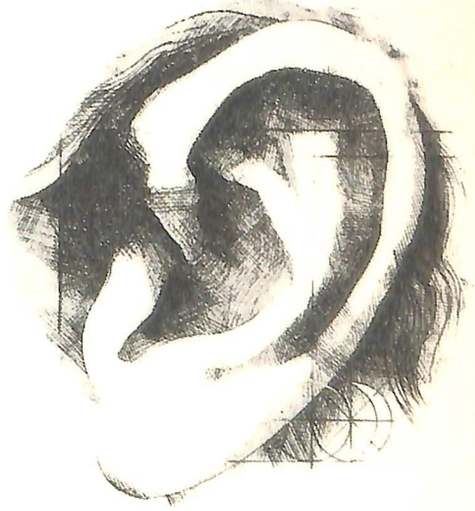

Sinterklaas-idee?

In de maanden oktober en november gaat de Abal-werkgroep Eindhoven een huisverkoop van artikelen uit de ontwikkelingslanden houden op verschillende adressen, waar de mensen 's middags en 's avonds terecht kunnen. De aangeboden artikelen — afkomstig uit Brazilië, Mexico, Afrika, Turkije, Philippijnen, Bali, India, Pakistan — zijn bijzonder geschikt om b.v. als cadeautjes in de a.s. Sinterklaas- en Kersttijd te dienen.

Veel gemeenschappen houden al van dergelijke verkoopdagen. Voor wie het nog niet weet: de landelijke stichting ABAL (Afzetbevordering van artikelen uit landen in ontwikkeling) is gevestigd Huijgenspark 37 in Den Haag.

Directeur bezocht mevrouw Vorrink

Onze directeur heeft een bezoek gebracht aan minister Vorrink van Volksgezondheid en Milieuhygiëne om haar een exemplaar van het Verslagboek Ecologie-conferentie te overhandigen.
Mevrouw Vorrink vond de opzet van het ecologie-project een gelukkig voorbeeld van de wijze waarop voorlichting en bewustwording op een breed vlak kan plaats vinden. Zij beaamde Fiege's conclusie dat nog veel meer gedaan moet worden aan voorlichting. Het Humanistisch Verbond, zo zei de heer Fiege, ziet hier zeker nog een taak, getuige de onlangs door de verbondsraad ingestelde commissie. Concrete voorstellen voor subsidies van humanistische voorlichtingsprogramma's via t.v., radio, pers en vormingsmensen zullen door het H.V. bij dit ministerie worden ingediend.

Ga fietsen!

Lex Hegt uit Rotterdam stuurde ons nog een aanvulling voor de adressenlijst m.b.t. de overlevingsproblematiek:
de E.N.W.B., Enige Echte Nederlandse Wielrijders Bond, postbus 2000, Amersfoort, tel: 033-24224, giro 30255. Minimum-contributie ƒ 10,— per jaar (zonder bulletin ƒ 5,—); verder naar draagkracht. Word lid of ga fietsen!

Euthanasie

In het blad Humanistische Stemmen, uitgegeven door Humanitas en Humanistisch Verbond samen in Leiden, geeft Aart Weiland praktische informatie over dit onderwerp. Humanisten die zelf geen gebruik van euthanasie willen maken, maar er wel achter staan dat dit wettelijk wordt toegestaan, kunnen hun steentje bijdragen door lid te worden van de Nederlandse vereniging voor vrijwillige Euthanasie, postbus 566, Enschede.
Humanisten die persoonlijk wel voorstander van euthanasie zijn, kunnen een levenstestament laten opstellen, dat is een met hulp van juristen gemaakte verklaring, dat men in geval van ernstig en ongeneeslijk lijden geen medische hulp meer wenst, slechts pijnstillers, ook al zouden die tot een verkorting van het leven leiden. Zo'n levenstestament wordt in diverse kopieën bewaard: bij de persoon zelf, de familie, de huisarts, het ziekenfonds en natuurlijk bij de Vervoor vrijw. euthanasie.
De wettelijke geldigheid is nog niet helemaal verzekerd, maar de strijd daarvoor wordt aktief gevoerd. Naarmate er meer levenstestamenten worden uitgegeven (vergelijk het codicil dat vroeger bij crematies nodig was) stijgt de kans op legalisatie. Er waren vorige maand al meer dan 10.000 levenstestamenten uitgeschreven voor mensen, die zichzelf het recht om te sterven niet willen laten ontnemen door een te ver doorgevoerde medische technologie.

Radio-tekst in „Ont-moeten"

Het tijdschrift Ont-moeten van het groepswerk van het Humanistisch Verbond, is alweer aan zijn 2e jaargang begonnen. Het verschijnt 6x per jaar en kost ƒ 15,— (postgiro 456508 t.n.v. Albert Nieuwland, Amsterdam).
In dit nummer onder meer de tekst van de radio-uitzending van het H.V. gewijd aan ontmoetingsgroepen.
Verder een artikel van Paul Kruyswijk, een interview van Jan Hein Mooren met groepsleider Martien Janssen die ook vertaler is van een serie boeken over groepswerk.
Een aantrekkelijk gevarieerde inhoud. Een blad dat best gesteund mag worden (zie boven) met uw abonnement!

Trainingsgroep/vormingswerk in Delft

De afdeling Delft van het HV organiseert voor dit najaar een trainingsgroep die zal worden begeleid door Albert Nieuwland en Jack Tsang.
De trainingsgroep is bestemd voor diegenen die zelf met of in groepen van allerlei aard werken of willen gaan werken. Getraind wordt in allerlei vaardigheden die bij het leiden van en het functioneren in een groep te pas kunnen komen, zoals kennismakingsmethoden, motivatieonderzoek, bepaling van doelstellingen, rollenspel, non-verbale oefeningen, kommunikatie- en luisteroefeningen etc. De groep heeft twee trainers en van hetgeen zich afspeelt in de groep wordt steeds én een relationele én een maatschappij-kritische analyse gegeven. Het doel hiervan is om de spanning die er tussen individu en maatschappij kan bestaan aan het licht te brengen en deze hanteerbaar te maken, zodat men tot een grotere bewustwording van zichzelf en zijn omgeving komt.
Je bezighouden met technieken in het groepswerk betekent dan tegelijkertijd je verdiepen in vragen als: hoe is de confrontatie met mezelf en met de samenleving, hoe analyseer ik normen en waarden e.d.
De training duurt 8 avonden met mogelijk een weekend. De kosten zijn ongeveer ƒ 125,— per persoon. Er kunnen nog enkele mensen meedoen. Opgave zo spoedig mogelijk bij Ineke Mattern, Guido Gezellelaan 48, Delft, (015 - 563439) of G. Clemens, R. Holstlaan 792 (015 - 565078).

Radio & TV

Radio

16 november 9.30-10.00 uur: Gijzelingen, een gesprek naar aanleiding van een nieuwe nota van het Humanistisch Verbond.

23 november: Wat is er surinaams in Suriname? De culturele overgang van een land waar 6 etnische groepen naast en met elkaar werken voor onafhankelijkheid, vrijheid en een eigen identiteit. Reportage van Jetske Mijs.

30 november: Wat is er surinaams in Suriname? - deel 2.

T.V.

23 november: Thee van Tanzania, een ontwikkelingsland in Oost-Afrika. Paul van den Bos, Roel Bazen en Ton Aarden maakten er een prachtige kleurenfilm.

7 december: Gijzelingen. Een gesprek tussen Piet Spigt en Karel van de Graaf naar aanleiding van een humanistische nota. Een keuze tussen leven en gerechtigheid? Het H.V. meent dat er grenzen gesteld moeten worden aan toegeeflijkheid.

(advertentie)

Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie

Doelstelling: de sociale aanvaarding van de vrijwillige euthanasie en de daaruit voortvloeiende legalisatie

Lidmaatschap: ƒ 10,— per jaar
Levenstestament: ƒ 12,50, eenmaal

Inlichtingen: postbus 566, Enschede - tel. 053 - 313135

Euthanasie

Met belangstelling heb ik geluisterd naar de laatste twee zondagochtenduitzendingen over euthanasie.
Ik heb mij er echter over verbaasd, dat nergens melding is gemaakt van de onlangs verschenen publicatie van het Nederlands Gesprek Centrum over dit onderwerp, (uitg. Bosch en Keuning, N.V. Baarn).
Mét Dr. Klever heb ik als humanist deel uitgemaakt van de gespreksgroep die deze publicatie voorbereidde, — Klever als filosoof en ik als (rustend) medicus. De andere deelnemers waren Nederlands Hervormd, Rooms-Katholiek en Gereformeerd; theologen, juristen en medici.

De discussies hebben, — met een tijdelijke onderbreking —, vijf jaar geduurd, en in die tijd hebben zich bij verscheiden deelnemers relativeringen van hun aanvankelijke opvattingen voorgedaan. Wij zijn er hoe langer hoe meer van overtuigd geraakt dat dit een uiterst gevoelig liggende en gecompliceerde materie is, die niet met een eenvoudige formule is op te lossen.

Een zeer waardevolle bijdrage is m.i. die van Prof. Den Otter, hoofd van de chirurgische kliniek van het ziekenhuis der Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij heeft de gevallen waarin euthanasie in aanmerking zou kunnen komen, uit medisch perspectief gerangschikt, en dit door een grafiek verduidelijkt. Men ziet dan een scala, die loopt van pure hulp bij zelfmoord van lichamelijk gezonde, doch in een vlaag van melancholie verkerende personen, tot het nalaten van levensverlengende maatregelen bij patiënten bij wie het stervensproces reeds is ingetreden. De eerstgenoemde handelwijze zal wel nauwelijks enige verdediger vinden, terwijl de laatstgenoemde over het algemeen weinig tegenstand zal ontmoeten. Daar tussenin ligt echter een omstreden gebied, waar de één de grens van het al dan niet wenselijke of toelaatbare anders zal leggen dan de ander. Ook de wens van de patiënt zelf kan hier in de praktijk niet altijd uitsluitsel geven.

Het probleem heeft in ieder individueel geval weer andere aspecten, en het lijkt mij heel moeilijk, vaste regels omtrent euthanasie in een juridisch systeem onder te brengen. Misschien kan het door Prof. Rang geïntroduceerde begrip „gezondheidsrecht" een uitgangspunt voor verdere discussies vormen.
Het essentiële punt voor mij is een mentaliteitsverandering van de medici, vooral in de ziekenhuizen en verpleeghuizen voor bejaarden. Deze begint op gang te komen, maar nog niet voldoende.
Voor het overige moge ik naar het boekje zelf verwijzen, dat een goed overzicht geeft van de standpunten waartoe mensen van verschillende levensovertuiging, en afkomstig uit verschillende disciplines, na langdurige onderlinge gedachtenwisseling gekomen zijn.

Den Haag, F. N. Sickenga

Pensioen op 65?

We komen tegenwoordig nogal veel mensen tegen, die blijk geven van een stuk onvrede met hun werk en met het feit, dat ze verondersteld worden (nu nog wel) te blijven doorwerken tot hun 65-ste levensjaar. Daarnaast zien en spreken we ook veel mensen (vooral jongeren) die geen werk kunnen of willen vinden en die op kosten van de belastingbetalers een inkomen krijgen zonder daar iets voor te doen. Een en ander doet afgunst en ergernis ontstaan, omdat men zich terecht afvraagt „waaróm moet dat zo op deze manier en waaróm wordt een en ander niet eens wat beter, doelmatiger en menswaardiger geregeld?" Het veelgebruikte argument, dat vervroegd pensioneren en kortere werkdagen en -weken en langere vakanties teveel geld kosten . . . maakt weinig indruk tegenover de krankzinnige verspilling op andere plaatsen en tijdstippen in overheids- en industriële organisaties, verspilling die niet wordt bestreden maar juist aangewakkerd vanwege het motief van „verhoogde consumptie en versnelde slijtage zijn bevorderlijk voor een verhoogde produktie en daardoor voor meer werkgelegenheid".

Het Humanistisch Verbond maakt zich terecht breed en groot en druk voor een betere organisatie van de menselijke samenleving, onder het motto „betere zelfontplooiing en meer medemenselijkheid". Vindt de redactie van dit blad en vinden de lezers van dit blad het een dwaze gedachtensprong van mij wanneer ik poneer, dat het Humanistisch Verbond belangrijk zou kunnen bijdragen aan een betere organisatie van de samenleving indien dat Verbond zich systematisch en nadrukkelijk zou gaan uitspreken (goed gedocumenteerd, wetenschappelijk èn ethisch gefundeerd) voor **vervroegde pensionering,** kortere werkdagen, allebei op basis van (naar verhouding verminderde!) inkomsten en vanzelfsprekend op basis van vrijwilligheid van de betrokken werknemer? Ik wil persoonlijk dolgraag met werken ophouden nu ik 55 ben en wel tegen een vervroegd pensioen van de grootte van het geldende minimumloon, omdat ik persoonlijk niet meer nodig heb en niet meer opmaak. Bovendien heb ik vlijtig gespaard maar sparen heet tegenwoordig „ouderwets". Is het geen mensónwaardig „maatschappelijk" systeem, dat van ons eist dat we 's winters met donker ons huis uitgaan naar het werk en 's avonds met donker terugkeren nadat we de dag hebben doorgebracht in een duf kantoorvertrek of een bedompte fabriek? Terwijl de zoon van je buurman reeds jarenlang een werkeloosheidsuitkering opstrijkt, omdat hij als afgestudeerd intellectueel geen passende arbeid kan of wil vinden. Wie van ons is zo heilig, dat hij een dergelijk onmaatschappelijk systeem niet verafschuwt? Misbruik van sociale voorzieningen, ja, door de uitvoerders van dat sociale voorzieningensysteem die de regels te ruim en te royaal interpreteren. Maar nu gaat het eerst en vóór alles om bestrijding van het grote euvel van te lange werkdagen en te lange werkplichtperioden in ons mensenleven (voor de werkers die reeds in de galeien vastzitten, niet voor de elite-jongens en -meisjes die onvrijwillig werkloos blijven). Wat koop ik als lid van een Verbond, dat zwijgt over deze vitale problematiek? De vakbonden tonen evenmin meer creatieve verbeeldingskracht dan dat zij blijven drammen over hogere inkomsten voor hun leden (in het licht van de gemiddelde jaarlijkse inflatie van 8 tot 10 procent een treurig bewijs van geconditioneerd denken), dus kan het Verbond het niet overlaten aan de vakbonden. Waarom leeft deze problematiek niet bij de politici en de journalisten? Omdat zij (evenals zoveel intellectuelen in het Verbond?) zelf en persoonlijk een prettige baan hebben met voldoende mogelijkheden tot creativiteit en beweeglijkheid en initiatief (en werktijden-indeling naar eigen believen?). Misschien zijn de politieke en kerkelijke en humanistische leiders van onze samenleving wel teveel bevoorrecht om persoonlijk in staat te zijn om de werkelijke welzijnsnoden van de massa-mens te ontdekken, laat staan om er zinnig over te denken en voor verbetering van het welzijn te strijden. Mijn rondkijken op het ministerie van CRM heeft mij in dat opzicht het een en ander onthuld. Het is een communicatie-kloof tussen bestuurders (ambtenaren en politici) en bestuurden (de gewone mensen die uitzichtsloos ploeteren voor hun inkomen) die eeuwenoud is, maar de gewone mensen hebben steeds minder geduld met die communicatiekloof en het gevaar dreigt dat ze **te** ongeduldig zullen worden. Het centralisme van de overheden wordt gevoed door de bestuurlijke angst voor dat groeiende ongeduld van onderop, de overheden maken zich sterk met politie, wetgeving en steeds meer vingers in de pap van ónze levens; wij burgers zijn zo naief dat we blijven afwachten wat die overheden voor ons welzijn zullen doen, welke welzijnsvoorzieningen ze voor ons zullen treffen en zo wachten wij naief op . . . werktijdsverkorting en vervroegde pensionering (in te voeen door de overheid als de overheid ons en de tijden daar „rijp" voor vindt). Maar als de mensen er niet om vragen komt het nooit, als de vakbonden er niet om eisen blijven we het daglicht in de winter missen en blijven we het beste deel van onze levens verknoeien in dienst van het bedrijfsleven en de burocratie.
Ik verzoek de redactie van dit blad om mijn bovenstaande pleidooi voor vervroegde pensionering (op basis van vrijwilligheid en evenredig verminderde inkomsten) en voor kortere werkdagen, onverkort te willen publiceren en ik verzoek de lezers om adhesie (desnoods ook om kritiek, maar ik zit niet verlegen om verdedigingen van het arbeidsethos). Ik hoop vooral dat degenen die „balen" van hun werk, de moed krijgen om in dit nette blad onomwonden van hun ongenoegen blijk te geven (liefst zo rationeel mogelijk).

Den Haag, HRO. Snijder

Bosrand

Konijntje aarzelt of het wel zal gaan
de bosrand uit het weitje in, want daar
is alles anders, komt het licht van hoog
zo bovenop je vallen, terwijl nu het blad
nog zorgt en zoetjes ruist, en duiven
uit de kruinen klappen. Het vraagt zich
af
of er wel reden is voor zo'n verandering.

T. van Deel

Uit: Klein Diorama, in 1974 bij Querido als Boekvink uitgegeven. Van Deel debuteerde in 1969 met de bundel Strafwerk en in 1971 verscheen Recht onder de merels. In tegenstelling tot vele van zijn tijdgenoten schrijft Van Deel poëzie die een gedachte uitdrukt; niet associatief.
Zijn thema is verandering en blijven, beweging en stilstand. Hij heeft dezelfde intense aandacht voor wat het oog ziet als Van Geel, die met hem samenwerkend een bundel met tekeningetjes en gedichtjes uitgaf.

Vrijheid in opspraak

Dit is de titel van een onlangs uit het engels vertaald boek van Finley Carpenter „The Skinner Primer, Behind Freedom and Dignity".
Carpenter, een amerikaanse hoogleraar in de opvoedkundige psychologie, geeft een kritische inleiding op de ideeën van de psycholoog B. F. Skinner en met name op diens werk Beyond Freedom and Dignity. Volgens de auteur heeft Skinner de maatschappij een dienst bewezen door de twijfelachtige aspecten van de algemene opvattingen over de vrijheid aan het licht te brengen. Toch zijn er wel hiaten in zijn analyse, vindt Carpenter.
Skinner verwerpt in zijn veel bekritiseerde boek de algemene opvattingen over vrijheid. Hij beweert dat, alhoewel de traditionele opvattingen over vrijheid hun waarde bewezen hebben in het verleden, de fictieve aspecten die zij bevatten niet functioneel zijn bij het oplossen van wereldproblemen als overbevolking, milieuverontreiniging, atoomgevaar en misdaad. Skinner beweert dat we de vrijheid opnieuw moeten definiëren zodat ze overeenstemt met de werkelijkheid van het menselijk gedrag.
Carpenter's boek geeft een overzicht van Skinner's psychologie, beoordeelt de zwakke en sterke kanten. Maar daar blijft het niet bij. Als praktisch mens wil Carpenter ook onderzoeken hoe de wereld er uit zou zien als we Skinners theorie zouden aannemen en onder meer op kinderopvoeding, economie, onderwijs en openbaar bestuur zouden toepassen.
Het is een helder en overzichtelijk geschreven boek; hier en daar zullen psychologische termen de leek wel wat moeilijk vallen.
Niettemin, met een woordenboek erbij, een zeer lezenswaardig boek.

(jm)

F. Carpenter, Vrijheid in opspraak, een inleiding op B. F. Skinner. Uitg. De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen/Amsterdam. Prijs: ƒ 25,50.

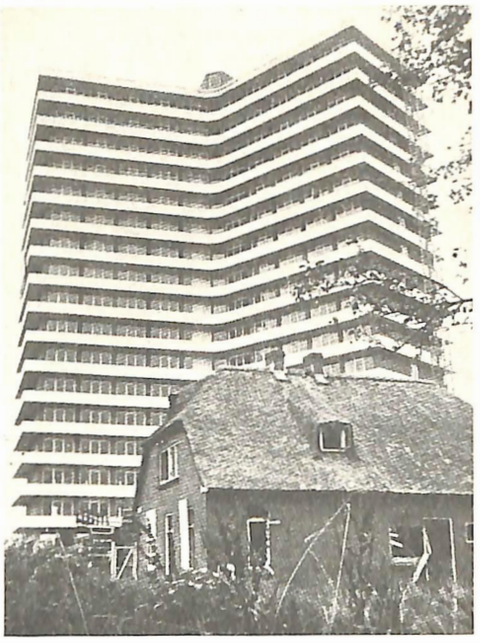

Monumenten-zorg

Dit jaar was voor zoveel belangrijke zaken benoemd, dat men wel eens vergat dat het ook het Monumenten-jaar was. De heer mr. J Korf, oud hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, stuurde ons een bijzonder aardig boekje: Monumenten-zorg en Leven (door hemzelf geschreven) als reaktie op het door hem hoog gewaardeerde artikel van Van der Willik over „eerbied . . . voor plant en dier". In dit artikel kwam de zinsnede voor: „met . . . een oud gebouw gaan we terecht zeer zorgvuldig om". Maar de heer Korf weet uit lange ervaring dat we helaas niet alleen ten aanzien van dieren en planten „lichtzinnig en arrogant" zijn, maar ook wat oude (en andere) gebouwen betreft.
In zijn zojuist verschenen boekje (Walburg-Pers, Zutfen) illustreert hij dit met tekst en met boeiende foto's. Het boekje is met zoveel relativiteit, humor, liefde en kennis geschreven dat ik het gaarne van harte aanbeveel.

Nieuw tijdschrift waakzaamheid privacy

Onlangs is verschenen het eerste nummer van een kwartaalschrift Privacy en Persoonsregistratie, uitgave van de Stichting Landelijk Comité Waakzaamheid Personenadministratie. In dit nummer een toelichting op de werkwijze van de stichting en de opzet van het kwartaalschrift.
De volgende nummers zullen geheel gericht zijn op de problematiek verbonden aan de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, het werkterrein van onder meer de Staatskommissie Koopmans.
De omvang van de volgende nummers zal die van het met opzet beknopt gehouden eerste nummer te boven gaan.
De prijs voor het eerste jaarabonnement (4 nummers) bedraagt ƒ 7,50. Een los nummer kost ƒ 2,—. Adres: Postbus 570, Voorburg.

Voor nadere inlichtingen kan men zich desgewenst richten tot: Jan Holvast, Drakenstein 55, Landsmeer. Tel. 02908 - 3134.

Doelstelling van de Stichting die in november 1974 is opgericht:

„Waakzaamheid te bevorderen ten aanzien van de invoering van een persoonnummer en de instelling van de centrale Personen Administratie en meer algemeen: bescherming te bevorderen van de persoonlijke levenssfeer bij iedere vorm van persoonsregistratie".

Humanist

eindredakteur: Jetske Mijs.
Druk: Lumax, Utrecht.
Redaktie-adres: Hum. Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 31 81 45.

Abonnementsprijs voor niet-leden: ƒ 18,— per jaar t.n.v. Humanistische Pers, postgiro 58, Utrecht.

Homoseksuelen erkend als vervolgingsslachtoffers

De Nederlandse Vereniging tot Integratie van Homoseksualiteit COC heeft de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk verzocht ook homoseksuelen te doen vallen onder de Wet Uitkeringen Vervolgingsslachtoffers 1940-1945 (W.u.v.).

Dit op grond van de vervolging van homoseksuelen die werd ingezet door Seyss-Inquart op 31 juli 1940 met de „Verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche Gebied ter bestrijding van de tegennatuurlijke ontucht".

Het Ministerie van C.R.M. heeft toegezegd dat bij een herziening van de W.u.v. 1940-1945 ook homoseksuelen in de omschrijving van artikel 2 van die wet zullen worden vervat.

In afwachting van die wijziging zal de zogenaamde anti-hardheidsbepaling worden toegepast indien personen op grond van hun homoseksualiteit zijn vervolgd en om een uitkering verzoeken.

Het COC hoopt dat deze beslissing **„zal bijdragen tot herstel van onrecht, waarbij medewerking van de hulpverleningsinstellingen zeker gewenst is!"**
Het COC is voornemens de nieuwe regeling bij deze instellingen onder de aandacht te brengen.

Humanist

30-22
Tweewekelijkse uitgave van
het Humanistisch Verbond
Postbus 114, Utrecht
Tel. (030) 31 81 45
1 december 1975

Erich Fromm 75 jaar

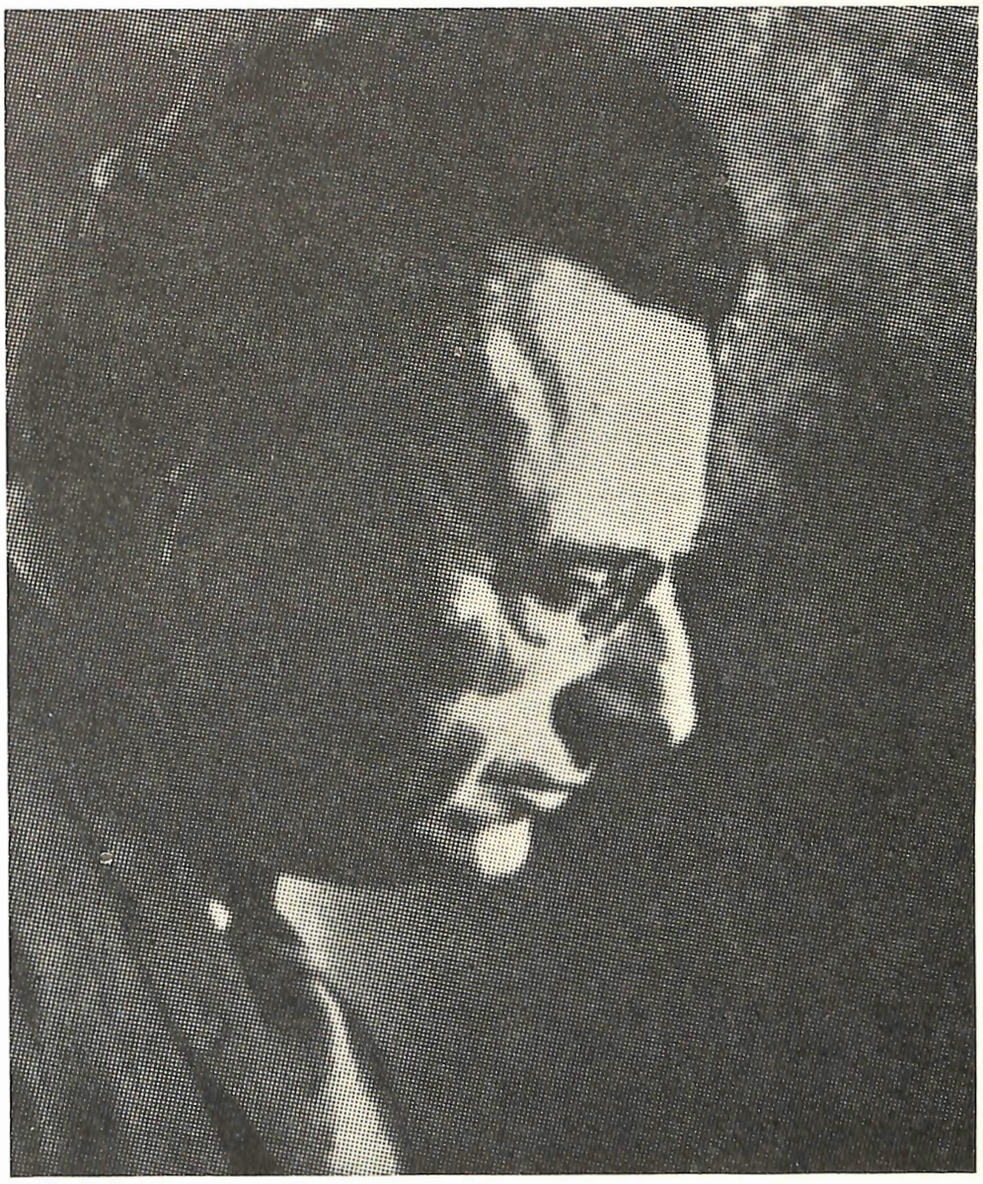

Erich Fromm

Erich Fromm is dit jaar vijfenzeventig jaar geworden. Hij is een wereldberoemd psycholoog uit de School van Freud. In zijn leven heeft hij duizenden patiënten behandeld — maar hij betekent veel méér. Hij heeft een lange rij boeken geschreven met pakkende titels: „Angst voor de vrijheid", „De zelfstandige mens", „De gezonde samenleving". Naast psychologie heeft hij sociologie gestudeerd want hij begreep al vroeg dat de mens pas begrepen kan worden in de omstandigheden waarin hij leeft en werkt en zich voortplant. Hij heeft er naar gestreefd de denkbeelden van Freud te combineren met de denkbeelden van Marx, om op die manier begrip te ontwikkelen voor de mens in zijn situatie en een visie te ontwerpen op een samenleving waarin mensen zich breder en beter kunnen ontplooien.
Erich Fromm is een uitgesproken humanist.
Dit neemt niet weg dat hij de inzichten in de godsdienst in belangrijke mate heeft verrijkt. Hij zocht achter de symbolen naar de waarheid; zijn methode van denken is streng wetenschappelijk — maar in eerste instantie wil hij goed luisteren, goed kijken, goed waarnemen. Hij luistert naar de klanken achter de woorden, hij zocht naar wat er om gaat in zichzelf en in zijn medemensen. De waarheid die daar ligt tracht hij aan het licht te brengen. Want zijn standpunt is: alleen de waarheid kan ons vrij maken.

Het is duidelijk dat het humanisme van Fromm geen roze optimisme is. Hij is een realist. De katastrofe, die ons in dit industriële tijdvak voortdurend bedreigt, ziet hij goed en duidelijk voor ogen. Maar van zijn levensovertuiging uit koestert hij de hoop op de krachten van de mens. Dat kan men een utopie noemen, maar het is een vastberaden voornemen om onophoudelijk te blijven werken.
Fromm heeft zijn hele leven besteed aan het dóórlichten van wat er in de mens leeft aan krachten die op de afbraak en die welke op de opbouw gericht zijn. Daarbij stelde hij vast dat de mens een samengesteld geheel is — een systeem, zoals hij zegt. En, voegt hij er aan toe, het geheel van de mens is méér dan de optelsom van alle onderdelen. De verhouding der krachten maakt de mens tot wat hij is en vooral: tot wat hij worden kan.
De indruk die van zijn schrijven uitgaat is: dat de mensen elkaar in de waarachtigheid kunnen vinden. Daartoe moeten de mensen uit hun isolement bevrijd worden door oprecht en onverschrokken de waarheid over zichzelf en over elkaar te zoeken. Alleen mensen die op weg zijn naar die vrijheid zijn in staat een samenleving in te richten waarin de grote idealen van het humanisme de kans krijgen zich te realiseren: verdraagzaamheid en gerechtigheid.

P.S.

In deze Humanist:

- Ontwikkelingshulp op humanistische grondslag: geen liefdadigheid en indoctrinatie, maar steun en stimulans tot zelfwerkzaamheid. Over het werk van HIVOS (Hum. Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking) en ABAL (Afzetbevordering van artikelen uit land in ontwikkeling).
- In de rubriek Brieven: reakties op het ontwerp van Ico van der Willik voor Humanistisch Perspectief. „Omgang met en eerbied voor plant en dier".
- Over een bijzondere serie radio- en t.v.-uitzendingen op pag. 6.